

DOI 10.31392/NPU-nc.series.15.2020.6(126).14
УДК 796.011.3:316.346.2

Марченко О. Ю.
доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор,
Національний університет фізичного виховання і спорту України
Цикало Л. С.
аспірант кафедри теорії і методики фізичного виховання,
Національний університет фізичного виховання і спорту України

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ. ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

Сьогодні, у зв'язку з реалізацією особистісно орієнтованої освітньої парадигми, активізувалась проблема диференціації навчання на всіх рівнях освіти. Історія розвитку фізичного виховання налічує багато років свого практичного втілення, але на сучасному етапі потребує нових знань, де саме гендерний підхід виступає прогресивним поштовхом для входу української освіти у міжнародні стандарти. Сьогодні наголошує нам про те, що гендерний підхід у фізичному вихованні виступає як можливість розширення життєвого кругозору, індивідуальних здібностей і задатків кожної особистості. Визначено та обґрунтовано актуальність обраної теми, проаналізовано та узагальнено дані вітчизняних і зарубіжних авторів щодо історичних передумов формування гендерного підходу у фізичному вихованні. З'ясовано, що факторами впливу на пріоритети використання гендерного підходу у фізичному вихованні є дискусійні питання переважання двох парадигм: соціокультурної й соціобіологічної, що переконливо доводить необхідність залучення нових знань у сфері фізичного виховання.

Ключові слова: гендер, гендерний підхід, фізичне виховання.

Марченко Оксана Юрьевна, Цыкало Людмила Сергеевна. Гендерный подход в физическом воспитании. От истоков до современности. Сегодня, в связи с реализацией личностно ориентированной образовательной парадигмы, активизировалась проблема дифференциации обучения на всех уровнях образования. История развития физического воспитания насчитывает много лет своего практического воплощения, но на современном этапе требует новых знаний, где именно гендерный подход выступает прогрессивным толчком для входа украинского образования в международные стандарты. Настоящее наталкивает нас на то, что гендерный подход в воспитании выступает как возможность расширения жизненного кругозора, индивидуальных способностей и задатков каждой личности. Определена и обоснована актуальность темы, проанализированы и обобщены данные отечественных и зарубежных авторов относительно исторических предпосылок формирования гендерного подхода в воспитании. Установлено, что факторами влияния на приоритеты использования гендерного подхода в воспитании есть дискуссионные вопросы преобладание двух парадигм: социокультурной и социобиологической, что убедительно доказывает необходимость привлечения новых знаний в сфере физического воспитания.

Ключевые слова: гендер, гендерный подход, физическое воспитание.

Marchenko O. Yu, Tsykalo L. S. Gender approach in physical education. From the beginnings to the present. Today, in connection with the implementation of a personality-oriented educational paradigm, the problem of differentiating education at all levels of education has intensified. The history of the development of physical education has many years of its practical implementation, but at the present stage it requires new knowledge, where exactly the gender approach acts as a progressive impetus for the entry of Ukrainian education into international standards. The present pushes us to the fact that the gender approach in education acts as an opportunity to expand the horizons of life, individual abilities and inclinations of each individual. The relevance of the topic is determined and substantiated, the data of domestic and foreign authors on the historical prerequisites for the formation of a gender approach in education are analyzed and summarized. It was found that the factors influencing the priorities of using the gender approach in education are controversial issues of the predominance of two paradigms: sociocultural and sociobiological, which convincingly proves the need to attract new knowledge in the field of physical education.

Key words: gender, gender approach, physical education.

Постановка проблеми та аналіз літературних джерел. Процес національного утвердження української держави відбувається в умовах світових гендерних перетворень. В такому контексті формування гендерної рівності в Україні та її складових – гендерної культури, гендерного підходу, наявність механізму та злагодженості участі жінки і чоловіка як рівних в його функціонуванні, виступає як закономірний, об'єктивний процес, обумовлений радикальними змінами в українському суспільстві на шляху незалежності, гуманізації та демократизації усіх сфер суспільного життя.

Людина живе в суспільстві, і воно залишає куди більш глибокі відбитки, ніж виховання сім'ї. Провідну роль в цьому процесі крім сім'ї відіграє система освіти. Фізична культура, безумовно, може бути засобом гендерної соціалізації, тому що в процесі фізичного виховання вирішуються не тільки завдання, що замикаються на особливостях окремого виду виховання, а й спільні завдання, переслідувані в соціальній системі виховання в цілому [19].

На своєчасності використання гендерного підходу, як інноваційного напряму інтерпретації освітніх процесів, наголошують українські дослідники з гендерної проблематики. Гендерний підхід в педагогічній освіті розглядали: О. С. Цокур, І. Іванова [20], Л. Смоляр [17], Л. Кобелянська [9], методологічні основи формування гендерної культури і шляхів упровадження принципів гендерної демократії у сфері освітнього простору обґрунтували у своїх працях Л. Завадська [8], Т. В. Говорун [4], О. М. Кікінежді [4], О. Луценко [13] та ін.; гендерний підхід у національній системі освіти досліджували С. Т.

Вихор [2]. Реалізації гендерного підходу до навчання та виховання присвячені праці М. М. Куїнджі та Є. Д. Лапонової (2005), Н. В. Козловської (2006), С. А. Чубарової (2007), В. Д. Єремєєвої (2008), Л. В. Тарасенко (2007) [14].

Що стосується фізичного виховання, то гендерна проблематика не надто поширена: практично немає згадок про неї в нових програмах і підручниках для середньої та вищої професійної освіти, рідко зустрічаються спеціальні курси в школах і університетах [11].

Питання гендерних відмінностей постають не лише з точки зору фізіологічних відмінностей між чоловічою та жіночою статтю, а й на рівні психологічних особливостей формування характеру та відповідних поведінкових реакцій на навколишнє середовище. Дослідженням питань гендерних відмінностей та їх впливу на формування мотивів, поведінкових реакцій, інтересів у сфері фізичного виховання та спорту учнівської молоді присвячені дослідження вітчизняних авторів Ворожбітова А.Л. (2008), Ільїн Є.П. (2009), Круцевач Т.Ю. (2012–2018), Марченко О.Ю. (2012–2018), Москаленко Н.В. (2007), Біліченко О.О. (2014), Вихор С.Т. (2005), Євстїгнеєва І.В. (2012) та зарубіжних Бем С. (2004), Берн Ш. (2009), Бендас Т.В. (2009), Bahchevanski S. (2012), Miloshova E. (2012), Otcheva G. (2012).

Досліджувана нами проблематика в наукових працях вчених показала відсутність підходу до вивчення історичних основ виникнення гендерного підходу до формування фізичного виховання, що і визначило актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – вивчити становлення гендерного підходу в процесі розвитку фізичного виховання за даними літературних джерел.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань використовували теоретичні методи дослідження (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, теоретичне моделювання), які проводилися з метою узагальнення досвіду науковців, котрі займаються вивченням проблеми гендерного підходу до навчання й виховання, сучасних підходів до розвитку та вдосконалення системи фізичного виховання й визначення проблемного поля дослідження.

Виклад основного матеріалу. Використання гендерного підходу в теорії і методики фізичного виховання надає широкі можливості для переосмислення концепцій фізичного виховання, але разом з тим необхідно усвідомлювати, що це не просто нова теорія, а теорія, прийняття якої передбачає зміну ціннісних орієнтирів і перегляд багатьох усталених уявлень в сфері фізичного виховання. З огляду на проблему нашого дослідження на основі ретроспективного аналізу простежимо історико-педагогічні та культурні передумови розвитку гендерного підходу у фізичному вихованні.

У всі періоди розвитку суспільства виховання хлопчиків відрізнялося від виховання дівчат (С. О. Філіппова, 2002). Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє представити історичні тенденції та підходи до проблеми виховання хлопчиків і дівчаток в різні історичні епохи.

Багатомістову філософію виховання дітей афористично висловив Фрідріх Ніцше, який стверджував: «Чоловік повинен бути вихований для війни, а жінка для відпочинку воїна» [10]. Історія формування поглядів і гендерних стереотипів на панівне становище чоловіків та на поняття мужності йде, безсумнівно, з глибини століть і пов'язана із захистом племені від набігів сусідів і диких тварин. Відмінності у вихованні хлопчиків і дівчат визначалися різними ролями і функціями в сім'ї та суспільстві, які в майбутньому мали виконати і чоловікам і жінкам. Різне призначення хлопчиків (чоловіків) і дівчаток (жінок) у майбутньому довгий час було орієнтиром у вихованні дітей різної статі (В. М. Петров, 1992; С. Степанов, 1999).

Фізичне виховання як спеціалізована сфера суспільної діяльності, відокремлене від фізичної праці, виникло більше 8 тис. років тому. В доісторичну епоху (IV-I тис. до н.е.) фізична активність відводилась чоловікам, та проявлялась у полюванні, яке активізувало дії людини, виробляло фізичну витривалість, стійкість, знижену чутливість до травм і больових відчуттів, розвивало спостережливість. Що стосується форми фізичного виховання, то нею була ініціація. Проводився цей ритуал для молодих юнаків, після якого вони ставали чоловіками і повноправними членами свого племені. Як відомо, перші спроби наукового підходу до виховання викладено в працях Сократа (469-399 рр. до н.е.), Демокрита (460-370 рр. до н. е.), Платона (427-347 рр. до н. е.), Аристотеля (384-322 рр. до н. е.), Квінтіліана (35-96 рр. до н. е.) та ін [1, 3].

Методи виховання в історії Стародавнього світу хлопчиків та дівчаток відрізняються, як у культурному аспекті, так і в соціальному. Рухова активність для різних народів світу мала велике значення, але для кожного народу своє.

Основним елементом фізичної культури Давньої Шумерії (III тис. років до н.е.) стала військово-фізична підготовка. Значний інтерес представляє перська традиція організації будинків розвитку сили для 7-16-річних хлопчиків і юнаків, що зберіглась до поширення сучасного шкільного фізичного виховання [6].

У Стародавньому Єгипті (IV - початку III тисячоліття до н.е.) був досить високий рівень сімейного виховання і навчання. Відносини між жінкою і чоловіком в сім'ї будувалися на рівноправній основі, тому і дівчаткам, і хлопчикам в цих умовах приділялася однакова увага. До 4 років дітей вчила мати вдома, потім і дівчатка і хлопчики відвідували загальну школу. Крім вивчення наук, юнаки з вищого класу суспільства займалися фізичними вправами – плаванням, стрільбою або бігом. Якщо єгипетські хлопці грали частіше в рухливі ігри, змагалися в силі та спритності, то дівчата, не хехтуючи, звичайно, і подібними заняттями, обожнювали танці. Дівчата з бідних сімей не отримували ніякого освіти, це пов'язано з основною покладеною суспільством на жінку обов'язків - материнство, управління господарством. Таким чином, дитина займала в світогляді єгиптян певну нішу [5].

В історії древньої Індії траплялися часи (VI ст. до н.е. і до VIII ст. Н.е.), коли жінки користувалися помітною самостійністю, свободою і навіть владою. Жінки ведичної епохи користувалися правами, нечуваними ні в якій іншій з цивілізованих країн стародавнього світу – ні в Греції, ні в Римі, ні в державах Середземномор'я. Звичайно, світ - не виключаючи Індію – вже тоді жив за чоловічими законами і в сім'ях синам віддавалася перевага перед дочками, але освіту належало однакове і тим, і іншим [25].

Починаючи з VI ст. до н.е. і до VIII ст. н.е. панівною в Індії була ідеологія буддизму. Буддійська система освіти в порівнянні з брахманської була більш демократичною і не орієнтувалася на кастові відмінності. Вона відкривала доступ до освіти всім дітям незалежно від касті і статі [25].

Стосунки двох статей у стародавньому Китаї виражаються за допомогою аналогії, метафори і символу чітко втілюють особливості природного і соціального порядку. Те, що акцент поставлений на таку рівноважну модель порядку, а не на індивідуальну унікальну модель, надає біології значення, яке відрізняється від західноєвропейської біології. Її функція полягає не стільки у визначенні характеру основи статевої приналежності, скільки являє гносеологічну опору для основних принципів статевого рівноваги. Ін'ї Ян символізують все взаємно доповнюються, взаємозалежні і взаємно перетворюються сили. Класифікація на Ін'ї Ян є відносною. Кордон між Ін'ї Ян змінюється в залежності від статі, віку і статусу людей. По відношенню до чоловіка, жінка знаходиться в підлеглому положенні, але по відношенню до сина і слуги, вона знаходиться в домінуючому положенні на правах матері і господині. Між статями існують збалансовані, а не антагоністичні стосунки [12].

У період розквіту еллінської культури в Греції оформилися два міста-держави з відмінними системами фізичного виховання, які стали зразком для інших міст Стародавньої Греції: це Спарта і Афіни.

Згідно зі звичаєм і законом спартанська жінка повинна була, як і чоловіки, відвідувати гімнастичний зал, щоб підтримувати себе на благо держави і сім'ї в хорошій фізичній формі. З дитинства дівчинки, як і хлопчики, і разом з хлопчиками, оголивши, як і вони, торс, займалися фізичною культурою. Жінки, дружини і матері, брали участь у вихованні хлопчиків відважними воїнами, дівчаток - готовими до самопожертви патріотками Спарти. Фізичне виховання було засновано на таких вправах, як біг, боротьба, метання диска і списа, і було обов'язковим для обох статей [15].

На відміну від Спарти фізичне виховання в Афінах не мало загального характеру, тобто було доступно найбільш багатим, дівчата були позбавлені можливості занять фізичною культурою. З античності в суспільстві виступала нерівна цінність чоловіків і жінок, що мотивувалося їх різною природою, оскільки жінка «завжди експліцитно або імпліцитно кодувалася в поняттях емоційності, чуттєвості, тілесності», що незмінно отримувала негативну поляризацію, в античності будучи протилежністю найбільш цінностей: розумного і духовного, який уособлював чоловіче начало [15].

Фізичне виховання в Середньовіччя ще більшою мірою відокремлюється від трудової та військової діяльності. Так, у ранній період феодалізму вплив на фізичне виховання надавали різні релігійні напрямки, які в цілому (за винятком буддизму) негативно ставилися до нього. Системи фізичних вправ у період феодалізму, яка була заснована на місцевих традиціях продовжувала розвиватися. Одним з яскравих прикладів військово-фізичної підготовки феодалів є лицарська система виховання. Норми фізичного виховання у лицарів визначалися високими фізичними вимогами, необхідними для життя феодалів, пов'язаної з міжусобицями і військовими діями. Виховання дочок феодалів проходило значно скромніше, в підлітковому віці їх посилали до лицаря або родичу, де вони навчалися крім ігор і танців основам верхової їзди, соколиного полювання і стрільби з лука [26]. Появою теоретичних трактат письменників, гуманістів, соціалістів-утопістів, педагогів, лікарів про організацію фізичного виховання визначався період Епохи Відродження (XIV - XVI ст.). До середини XVII ст. з'являються перші спроби введення фізичного виховання в режим шкільного дня. Фундаментом для розвитку природничо-наукових основ фізичного виховання були праці по анатомії і біомеханіці Леонардо да Вінчі (1452 - 1519), з анатомії – Андреа Везалія (1514 - 1564) і фізіології – Вільяма Гарвея (1578 - 1657) [26]. Розвиток ліберально-демократичних поглядів Нового часу в Європі ознаменувався ідеями природного права і рівності всіх людей. На початку XVII ст. в Англії зберігався кастовий характер фізичної культури. Аристократія відкидає систему лицарського фізичного виховання, залишаючи лише елементи танців і фехтування [27].

Згодом, були сформульовані нові погляди на фізичне виховання в Англії, відомим просвітителем, філософом Джоном Локком (1632 - 1704). Найбільш важливим у вихованні дітей Локк вважав вироблення характеру і волі у дітей, їх моральне виховання. При цьому він підкреслював значення прикладу дорослих, необхідність індивідуального підходу до дітей і обліку дитячої психології [27]. Подальший розвиток гуманітарних та природничих наук в епоху Просвітництва призвів до того, що видатні педагоги, лікарі та філософи почали розглядати фізичне виховання як невід'ємну складову всебічного виховання члена суспільства [10].

Одним з видатних педагогів XVIII століття, який вплинув на розвиток фізичного виховання та впровадження диференціації фізичних навантажень та підбору вправ для хлопчиків і дівчаток, був Ж.-Ж. Руссо (1712 - 1778). Висловлюючи багато прогресивних думок про виховання хлопчиків відносно виховання дівчаток мислитель дотримувався традиційної точки зору. На його думку, будь-яка суспільна проблема походить від людського зла, а зло в свою чергу - від слабкості людини. Це положення можна змінити тільки шляхом виховання загартованої, сильної молоді. Чим більше дитина привчається боротися з силами вільної природи, тим більше спритним він виростає. Руссо був першим, хто визнав необхідність тренувати органи відчуттів. В фізичному вихованні дівчат він вважав важливими не силу, загартування і спритність, а характер, чарівність і граціозність [27].

Більш прогресивних поглядів дотримувався педагог і фізіолог Ж. Демени (1850 - 1917). Він стверджував, що при фізичному вихованні дівчат, головною метою було придбання ними гнучкості, спритності, хорошої постави, вміння рухатися плавно і граціозно шляхом включення в урок танцювальних кроків, а також вправ з булавами, палицями, вінками і т.п. Його перу належать наукові з фізичного виховання. Також Демени розробив вимоги до фізичних вправ для дівчат, пристосувавши їх до потреб зростаючого організму. Перевага віддавалася естетичним елементам [24]. Продовжив розвиток прикладного спрямування у фізичному вихованні один з учнів Ж. Демени – Жорж Ебер (1885 - 1957). Він ввів комплексний залік по 12 видам по 15-бальною системою. Але науковець дотримувався більш традиційних поглядів того часу і не вважав за потрібне розробити рекомендації для занять фізичними вправами дівчат [24]. Велика увага фізичному вихованню приділяла скаутський рух, створений в Англії Робертом Баден Пауелом (1857-1942). Скаутські загони створювалися для організації позашкільної роботи з учнями у віці від 8 до 17 років. Широке поширення скаутський рух набув серед дівчат. Як і бойскаути, герлскаути для придбання різних відзнак мали встигати в спорті, природознавстві, «в житті на відкритому повітрі». Завдяки привабливості і деякого романтизму, всього за кілька років рух бойскаутів поширилося по всьому світу і існує в нашій сучасності [24]. Таким чином ми бачимо, що вже з XVIII ст. фізичному вихованню дівчаток приділяють більшу увагу на відміну від Стародавніх часів. Історичні факти свідчать, що система виховання дітей різної статі будувалася на основі

диференційованого підходу, в основі якого лежало традиційний поділ соціальних ролей чоловіка та жінки в суспільстві, усунення жінки від діяльності поза сімейного вогнища. Якщо від Стародавніх часів до XVIII ст. жінки були більш сковані в усіх аспектах соціального життя, то з XIX ст. місце та роль жінки змінюється в тому числі і у фізичному вихованні. Сучасне суспільство, досягнувши великого прогресу в освіті та громадській діяльності жінок, недооцінює необхідність цілеспрямованої підготовки дітей різної статі до виконання майбутніх соціальних ролей, як в родині, так і в суспільстві. Фізичне виховання, в першу чергу, було націлене на підготовку дитини до ролі чоловіка або жінки [10].

В кінці XIX - початку XX ст. виникають нові спортивні ігри: водне поло, баскетбол, волейбол, гандбол. Цей період характеризується також дедалі більшою емансипацією жінок у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і в сфері спорту. Особливо гостро боротьба жінок за рівні права з чоловіками проходила в передових країнах: Франції, Англії, Німеччини, США. Найбільш активно процеси емансипації протікали в Сполучених Штатах Америки, де до початку XX в. існувало понад 1000 жіночих клубів. Жінки організували власні спортивні товариства та федерації, брали участь в різних змаганнях, піддаючись остракізму з боку чоловічої половини людства [22].

У цей час становлення гендерного підходу розглядається як сукупність уявлень, які припускають, що відмінності в поведінці і сприйнятті чоловіків і жінок визначаються не стільки їх фізичними можливостями, скільки таким соціальним чинником як виховання, і поширеними в соціумі уявленнями про чоловіче та жіноче [7]. У численній соціологічній літературі гендерний підхід розглядається з точки зору надання рівних прав чоловікам і жінкам реалізувати свої можливості в соціумі, політичного і культурного життя, освіті, тобто відсутності дискримінації за статевою ознакою, метою якого є досягнення гендерної рівності [10, 14]. В рамках Нового часу в західно-європейській філософсько-антропологічній думці, відмічається виниканням великої кількості різних, часто внутрішньо суперечливих теорій статі. Не дивлячись на концепції, які стверджують нерівну цінність жінок і чоловіків на користь останніх, відбувається переосмислення антично-середньовічної спадщини. З'являються альтернативні теорії, в рамках яких затверджується апріорне рівність людей незалежно від статі і вперше імпліцитно виражається думка про соціальне конструюванні гендеру, що ставить під сумнів вкорінене в культурі уявлення про уродженості «природних» відмінностей чоловіків і жінок [23]. Отож, перераховані вище зміни в західно-європейській культурі проникали в усі більш широкі соціальні верстви, створюючи основу суспільних взаємовідносин і базу для становлення гендерного підходу у XX столітті, відзначився боротьбою за емансипацію жінок, «другої хвилі» фемінізму на Заході і жіночих рухів 1990-х років. Щодо фізичне виховання, то у всьому світі воно отримало статус навчального предмета. У медицині визнали лікувальну фізичну культуру, почалося вивчення психічних явищ, що відбуваються під впливом фізичних вправ і змагань. Спортивні заходи стали впливати на людину так само емоційно як і мистецтво. Представники різних класів та різної статі знаходили в фізичній культурі засоби для захисту власних інтересів.

В багатьох країнах Заходу в кінці XIX - початку XX століття змінилася ситуація в суспільстві. У Франції, Англії та США набрало розмаху рух за звільнення жінок, проте прийнято вважати, що зародження феміністських ідей відноситься до епохи Відродження з її культом людини. Саме тоді з'явилися перші трактати Кристини де Пізан і Корнеліуса Агріпи, в яких відкрито, говорилося про придушення особистості жінок. В кінці XIX - початку XX століття в багатьох країнах Заходу змінилася ситуація в суспільстві. У Франції, Англії та США набрало розмаху рух за звільнення жінок, проте прийнято вважати, що зародження феміністських ідей відноситься до епохи Відродження з її культом людини [23].

Подальший розвиток фізичного виховання на рубежі XX-XXI століть характеризується відповідно до соціокультурних і гуманістично-орієнтованим зрушенням в житті нашого суспільства. На сучасному етапі спостерігаються кардинальні зміни історично сформованих соціальних ролей чоловіка та жінки, трансформація образів фемінності і маскулітності, формування гендерної культури людей [23]. Поряд з цим у науковий оберт входить поняття «гендер». Термін «гендер» був введений в наукове товариство психологами і соціологами в 1960-х рр. для того, щоб розмежувати, що, власне, в чоловічому та жіночому пов'язано з природою (біологічна стать), а що формується під впливом соціуму, його культурних норм і уявлень, які переважають в певні історичні епохи у того чи іншого людського співтовариства (соціальна стать, він же – гендер) [21]. Гендер визначається як сукупність соціальних і культурних норм, які за допомогою влади і домінування в суспільстві людям залежно від їхньої статі запропоновано виконувати. Термін «гендер» (gender) вживається в сучасних вітчизняних та зарубіжних гуманітарних дослідженнях для позначення статі як соціального поняття і явища, на відміну від суто біологічного розуміння статі (sex) [18]. За словами М. Ю. Римарева стать – це біологічна даність, а гендер – конструкт культури, що дозволяє маркувати і регламентувати прояв певних біологічних даних людини в системі соціальних відносин. Термін гендер покликаний підкреслити соціокультурну причину міжстатевих відмінностей. Є. П. Ільїн у праці «Стать і гендер», посилаючись на зарубіжних авторів, зазначає, що поняття «стать» включає в себе риси, безпосередньо обумовлені біологічною природою, тоді як «гендер» має на увазі ті аспекти чоловічого і жіночого, причини яких ще не відомі. Іншими вченими гендер визначається як сукупність соціальних і культурних норм, які за допомогою влади і домінування в суспільстві людям залежно від їхньої статі запропоновано виконувати [10].

Проблематика гендера, починаючи з 1960-х років стає популярною насамперед у соціальній психології. Гендерні дослідження привели до розуміння того, що проблема нерівності набагато глибша, ніж це уявлялось; що вона впирається у відтворення нерівності можливостей. Була переосмислена роль культури, популярних стереотипів, упередженості науки у формуванні уявлень про жіноче й чоловіче, про мужність і жіночність та їх роль у творенні бар'єрів перед жінками й чоловіками. Гендерні дослідження вивчають динаміку змін чоловічих і жіночих ролей у суспільстві й культурі, розробляють перспективну стратегію досягнення фактичної рівності можливостей жінок і чоловіків [10].

Одним з нових методологічних інструментів аналізу і проектування соціальних змін, заснованому на обліку «фактора статі», є гендерний підхід. В основі його знаходяться: збір і оцінка поло-диференційованої інформації з усіх аспектів людського життя і життя суспільства; аналіз змін, заснований, в свою чергу, на соціально-конструктивістського підходу [21]. Гендерна методологія почала розвиватися вченими Заходу на початку 70-х років двадцятого століття, на початку 1990-х вона проникла в вітчизняну науку. У багатьох соціальних і гуманітарних науках доля гендерного підходу в

Україні складається цілком успішно. Він активно затребуваний соціологами, економістами, психологами, істориками, антропологами і етнологами, філософами, фахівцями в галузі охорони здоров'я та соціальної роботи [13].

Аналіз наукової літератури гендерної спрямованості свідчить, що за останні роки посилюється інтерес до розробки проблеми гендерної соціалізації як певного процесу засобами фізичного виховання, що не тільки містить механізми відтворення гендерної асиметрії суспільства, які виявляються у різному вихованні та призначенні чоловіків і жінок, але й має багатий потенціал у пошуку ефективних засобів подолання статевої нерівності через вивчення статевих особливостей та тих способів, що сприяють їх диференціації та ієрархізації в сучасному суспільстві [16,22].

Розглядаючи проблеми фізичного виховання молоді крізь призму гендеру, українські та зарубіжні вчені наголошують на взаємозв'язку гендерного та особистісно-орієнтованого підходів як основи гуманізації освітньо-виховного процесу [16]. Отже, в руслі досліджуваної проблеми вважаємо за доцільне викласти основні положення загальної гендерології та проаналізувати її головну категорію – гендер. Але, на сьогоднішній день програма фізичного виховання в загальноосвітніх школах розрахована на середньостатистичну дитину і передбачає розвиток тільки в тестових нормативах для хлопчиків і дівчаток та не враховує гендерний підхід до формування особистості дітей, що може деформувати процес розвитку та негативно позначитися на їх здоров'ї. На сьогоднішній день існує конфлікт наукових інтересів прихильників статево-рольового та гендерного підходів у педагогіці та вихованні. Згідно даних літературних джерел, до недавнього часу, традиційна система освіти, спиралася на статево-рольовий підхід і вважалася єдиною можливою [14, 21]. Загальним положенням статево-рольового підходу науковці вважають визнання пріоритету біологічного над соціальним. Прихильники гендерного підходу, не піддаючи сумніву біологічні відмінності між жінками і чоловіками, вважають їх індивідуальними природними даними, яким суспільство на свій розсуд приписує значення і нав'язує мінливі правила [10, 14].

Висновки. Таким чином, спираючись на розвідку літературних джерел, на різних етапах становлення людства, відношення до занять фізичним вихованням обох статей змінювалось але головним був диференційований підхід. Визначено та обґрунтовано актуальність обраної теми, проаналізовано та узагальнено дані вітчизняних і зарубіжних авторів щодо історичних передумов формування гендерного підходу у фізичному вихованні. З'ясовано, що факторами впливу на пріоритети використання гендерного підходу у фізичному вихованні є дискусійні питання переважання двох парадигм: соціокультурної й соціобіологічної, що переконливо доводить необхідність залучення нових знань у сфері фізичного виховання. **Перспективи подальших досліджень.** Результати даного наукового дослідження слугуватимуть основою для визначення гендерних особливостей формування ціннісних орієнтацій школярів у сфері фізичного виховання.

Література

1. Бендас ТВ. Гендерная психология. Санкт-Петербург: Питер Пресс; 2009. 428 с.
2. Вихор СТ. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку [дисертація]. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка; 2005. 272 с.
3. Генон, Р. Заметки про ініціація. Криза сучасного світу. М: Ексмо; 2008. 784 с.
4. Говорун Т, Кікінежді О. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці. Психологічний часопис. 2016;(1):41-55.
5. Голощапов БР. Історія фізичної культури і спорту. Академія; 2005. 312 с.
6. Григоревич ВВ. Загальна історія фізичної культури. Радянський спорт; 2008. 62 с.
7. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія. Тернопіль: Навч. книга - Богдан; 2011. 226 с.
8. Завадская Л. Опыт проведения гендерной экспертизы законодательства России. Рівність жінок і чоловіків в Україні: правові аспекти. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.; 2000 Лист 20-21; Київ; 2001. с. 61-79.
9. Кобелянська ЛС. Гендерна освіта в Україні: реалії та перспективи. Проблеми освіти. 2004; 36: 3-8.
10. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ, Мельник ВО. Історичні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2019;4 (44):26-34
11. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Особливості впливу психологічних характеристик юнаків і дівчат різних вікових груп на формування потреби у досягненні успіху. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2018; 4(66): 25-31.
12. Кулино НФ. Історія фізичної культури і спорту. Оренбургское книжкове видавництво; 1997. 374 с.
13. Луценко ОА. Гендерна освіта й педагогіка. Основи теорії гендеру. 2004. 476-504.
14. Марченко ОЮ. Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури школярів: монографія. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М.; 2018. 292 с.
15. Пельменев, ВК, Конєва ЕВ. Історія фізичної культури. ВЛАДОС; 2005. 312 с.
16. Світайло Н, редактор. Формування у молоді гендеро-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ): навч. посіб. Суми: Вид-во РА «Хорошие люди»; 2014. 210 с.
17. Смоляр ЛО. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України 2-ої пол. 19-поч. 20 століть. Сторінки історії. Одеса: Астропринт; 1998. 408 с.
18. Татаринцева НЕ. Педагогические условия воспитания основ полоролевого поведения детей младшего дошкольного возраста [автореферат]. Ростов-на-Дону; 1999. 18 с.
19. Терешенкова ЕЮ, Радина НК. Особенности развития гендерной идентичности личности. Женщина и мужчина в современном обществе. 2004;(1):34-50.
20. Цокур О, Иванова І. Основи гендерного виховання. Гендерний розвиток у суспільстві (конспекти лекцій). Київ: Фоліант; 2004. с. 183-222.
21. Штилева ЛВ. Фактор пола в образовании: гендерный поход и анализ. Москва: ПЕР СЭ; 2008. 316 с.
22. Pawlowski C. S. 'Like a soccer camp for boys'. A qualitative exploration of gendered activity patterns in children's self-organized play during school recess / C. S. Pawlowski, C. Ergler, T. Tjørnhøj-Thomsen, J. Schipperijn et al. // European Physical Education Review, August 2015, Vol. 21. — P. 275—291.

23. <http://um.co.ua/1/1-1/1-109811.html>
24. <http://um.co.ua/14/14-1/14-17769.html>
25. <http://um.co.ua/2/2-12/2-12320.html>
26. <http://um.co.ua/2/2-3/2-34043.html>
27. <https://skaz.com.ua/cultura/525/index.html?page=7>

References

1. Bendas TV. Hendernaya psikhologhiya. Sankt-Peterburh: Pyter Press; 2009. 428 s.
2. Vykhор ST. Henderne vykhovannya uchniv starshoho pidlitkovoho ta rann'oho yunats'koho viku [dysertatsiya]. Ternopil': TNPU im. V. Hnatyuka; 2005. 272 s.
3. Henon, R. Zametky pro initsiatsiya. Kryza suchasnoho svitu. M: Eksmo; 2008. 784 s.
4. Hovorun T, Kikinezhdi O. Gendernyy diskurs v psikhologhichny nautsi ta pedahohichnyy praktytisi. Psikhologhichnyy chasopys. 2016;(1):41-55.
5. Holoshchapov BR. Istoriya fizychnoyi kul'tury i sportu. Akademiya; 2005. 312 s.
6. Hryhorevych VV. Zahal'na istoriya fizychnoyi kul'tury. Radyans'kyi sport; 2008. 62 s.
7. Genderni doslidzhennya: prykladni aspekty: monohrafiya. Ternopil': Navch. knyha - Bohdan; 2011. 226 s.
8. Zavadskaya L. Opyt provedenyya hendermoy ékspertyzy zakonodatel'stva Rossyy. Rivnist' zhink i cholovikiv v Ukrayini: pravovi aspekty. Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.; 2000 Lyst 20-21; Kyiv; 2001. s. 61-79.
9. Kobelyans'ka LS. Henderna osvita v Ukrayini: realiyi ta perspektyvy. Problemy osvity. 2004; 36: 3-8.
10. Krutsevych TYu, Marchenko OYu, Mel'nyk VO. Istorychni zasady formuvannya hendermoho pidkhodu u fizychnomu vykhovanni Fizychno vykhovannya, sport i kul'tura zdorov'ya u suchasnomu suspil'stvi. 2019;4 (44):26-34
11. Krutsevych TYu, Marchenko OYu. Osoblyvosti vplyvu psikhologhichnykh kharakterystyk yunakiv i divchat riznykh vikovykh hrup na formuvannya potreby u dosyahnenni uspihku. Slobozhans'kyi naukoivo-sportyvnyy visnyk. 2018; 4(66): 25-31.
12. Kulyenko NF. Istoriya fizychnoyi kul'tury i sportu. Orenburhskoe knyzhkove vydavnytstvo; 1997. 374 s.
13. Lutsenko OA. Henderna osvita y pedahohika. Osnovy teoriiy henderu. 2004. 476-504.
14. Marchenko OYu. Teoretyko-metodolohichni osnovy hendermoho pidkhodu do formuvannya aksiolohichnoyi znachushchosti fizychnoyi kul'tury shkolyariv: monohrafiya. Pereyaslav-Khmel'nyts'kyi: Dombrovs'ka YA.M.; 2018. 292 s.
15. Pel'menev, VK, Koneva EV. Istoriya fizychnoyi kul'tury. VLADOS; 2005. 312 s.
16. Svitaylo N, redaktor. Formuvannya u molodi hendero-vidpovidal'noyi povedinky (na prykladi ukrayins'kykh VNZ): navch. posib. Sumy: Vyd-vo RA «Khoroshye lyudy»; 2014. 210 s.
17. Smolyar LO. Mynule zarady maybutn'oho. Zhinochyy rukh Naddnipryans'koyi Ukrayiny 2-oyi pol. 19-poch. 20 stolit'. Storinky istoriyi. Odesa: Astroprynt; 1998. 408 s.
18. Tataryntseva NE. Pedahohycheskye uslovyya vospytannya osnov polorolevoho povedenyya detey mladsheho doshkol'noho vozrasta [avtoreferat]. Rostov-na-Donu; 1999. 18 s.
19. Tereshenkova EYu, Radyna NK. Osobennosti razvytyya hendermoy ydentychnosti lychnosti. Zhenshchyna y muzhchyna v sovremennom obshchestve. 2004;(1):34-50.
20. Tsokur O, Ivanova I. Osnovy gendernoho vykhovannya. Gendernyy rozvytok u suspil'stvi (konspekty lektsiy). Kyiv: Foliant; 2004. s. 183-222.
21. Shtyleva LV. Faktor pola v obrazovanyy: hendermoy pokhod y analiz. Moskva: PER SE; 2008. 316 s.
22. Pawlowski C. S. 'Like a soccer camp for boys'. A qualitative exploration of gendered activity patterns in children's self-organized play during school recess / C. S. Pawlowski, C. Ergler, T. Tjørnhø j-Thomsen, J. Schipperijn et al. // European Physical Education Review, August 2015, Vol. 21. — P. 275—291.
23. <http://um.co.ua/1/1-1/1-109811.html>
24. <http://um.co.ua/14/14-1/14-17769.html>
25. <http://um.co.ua/2/2-12/2-12320.html>
26. <http://um.co.ua/2/2-3/2-34043.html>
27. <https://skaz.com.ua/cultura/525/index.html?page=7>

DOI 10.31392/NPU-nc.series 15.2020.6(126).15

Мітова О.О.,
к.фіз.вих, доцент, завідувач кафедри спортивних ігор
Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту, м. Дніпро

ЕЛЕМЕНТИ ІЄРАРХІЧНОЇ СТРУКТУРИ ЗНАТЬ ПРО КОНТРОЛЬ У КОМАНДНИХ СПОРТИВНИХ ІГРАХ З ПОЗИЦІЇ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена обґрунтуванню ієрархічної структури знань про контроль у командних спортивних іграх з позиції системного підходу. Представлено основні положення формування системи знань про контроль в процесі багаторічної підготовки у командних спортивних іграх, зазначено специфічні особливості контролю команди в цілому, групи гравців та окремого гравця. В статті визначено такі елементи ієрархічної системи знань про контроль: як зв'язок контролю зі стадіями багаторічної підготовки; зв'язок контролю з етапами багаторічної підготовки; контроль підготовленості та контроль змагальної діяльності. Вони у сукупності та кожний окремо дозволяють розглядати систему контролю як складну, динамічну структуру, існування якої обумовлено впливом низки чинників.

Ключові слова: ієрархія системи знань, контроль, командні спортивні ігри.